

دانشکده اقتصاد، مدیریت و علوم اجتماعی

پایان نامه‌ی دکتری در رشته جامعه‌شناسی - تغییرات اجتماعی

دین در فضای مجازی:

مطالعه جامعه‌شناختی مشارکت در اجتماعات دینی مجازی

و رابطه آن با اجتماعات دینی واقعی

(مطالعه موردی: کلوب امام رضا(ع) در وب سایت کلوب دات کام)

به کوشش

محمد تقی عباسی شوازی

استاد راهنما

دکتر مجید موحد

دی‌ماه ۱۳۹۱

چکیده

دین در فضای مجازی

مطالعه جامعه شناختی مشارکت در اجتماعات دینی مجازی و رابطه آن با اجتماعات دینی

واقعی

(مطالعه موردی: کلوب امام رضا(ع) در وب سایت کلوب دات کام)

به کوشش

محمد تقی عباسی شوازی

این تحقیق اکتشافی با هدف مطالعه جامعه شناختی مشارکت دینی در اجتماعات دینی مجازی و رابطه آن با اجتماعات دینی واقعی انجام شده است؛ همچنین کشف و توصیف چگونگی الگوهای مشارکت اعضاء در فعالیت ها و مناسک دینی و کشف و سنخ بندی درک و فهم اعضاء از اجتماع دینی مجازی از اهداف این مطالعه بوده است. بر این اساس، کلوب امام رضا(ع) در وب سایت کلوب دات کام با بیش از ۲۵ هزار عضو به عنوان اجتماع مجازی و میدان مورد مطالعه انتخاب شده است. با استفاده از روش ترکیبی اکتشافی متوالی، این مطالعه در دو مرحله کیفی و کمی انجام شده است که به ترتیب از روش های مردم نگاری مجازی و سپس پیمایش آنلاین بهره برده است. در مرحله اول کیفی، محقق در مدت بیش از دو سال کار میدانی (مشاهده مشارکتی و مصاحبه آنلاین) یک مجموعه ای از داده های بهم پیوسته کیفی شامل متون و محتوا، تصاویر، مصاحبه ها و آمارهای اجتماع دینی مجازی را جمع آوری و با روش تحلیل تماتیک، تجزیه و تحلیل کرده است. یافته های کیفی حاکی از مشارکت دینی فعالانه تر زنان به نسبت مردان در تمامی ابعاد و سطوح این اجتماع دینی مجازی است که حاکی از نوعی جنسیت زدائی از اقتدار دینی و همچنین الگوی فردگرایانه شبکه ای دینی در مناسک است. نتایج کیفی، چندین نوع تفسیر متفاوت و در هم تنیده از اجتماع دینی مجازی را نشان داد که در قالب ۸ تم اساسی سنخ بندی و تجزیه و تحلیل شده است. این تم ها عبارتند از: کلوب امام رضا(ع): "به مثابه فضائی مقدس"، "حرم امام رضا(ع)", "فضائی مناسکی"، "کانالی ارتباطی با امام رضا(ع)", "فضائی معنوی"، "ابزاری برای تبلیغ دینی"، "منبعی از اطلاعات دینی" و "شبکه ای از دوستان". نتایج مطالعه کمی که برآمده از پیمایش آنلاین و مبتنی بر یافته های کیفی بوده تأیید کننده نتایج کیفی بوده است. بطوریکه، میزان مشارکت زنان در اجتماع مجازی بیش از مردان بوده است و برعکس، در اجتماعات دینی

واقعی کمتر؛ رابطه این دو اجتماع رابطه ای مثبت و مستقیم بوده است بطوریکه افزایش در مشارکت در اجتماع مجازی باعث افزایش مشارکت در اجتماعات دینی واقعی شده است. بنابراین مشارکت در اجتماع دینی مجازی مشارکت افراد را در اجتماعات دینی واقعی را با چالش مواجه نکرده حتی آنرا نیز تقویت کرده است. در کل به نظر می رسد، اعضاء این اجتماع دینی مجازی با استفاده از پتانسیل های اعتقادی موجود در تعالیم اسلام و تشیع توانسته اند به خلق فضائی دینی و مقدس در فضای نوظهور مجازی دست یافته و فضائی مناسب برای انجام مناسک و فعالیت های دینی خود فراهم کنند؛ این امر منجر به ظهور فرهنگی جدید و دیجیتال شده است که در آن ارتباطات از حالت تعاملات سلسله مراتبی و اقتدار مردسالارانه اجتماعات دینی واقعی فاصله گرفته است و بیشتر بر تعاملات افقی و تساوی گرایانه مبتنی است. در کل، این اجتماع دینی مجازی، به جز دگرگونی در نحوه ارتباطات و اقتدار دینی، در راستای اجتماعات واقعی عمل کرده و نه تنها مشارکت در آنها را کاهش نداده است بلکه افزایش نیز داده است. بنابراین رابطه بین این دو اجتماع از نظر مشارکت، رابطه جایگزینی نبوده بلکه مکمل نیز بوده است.

فهرست مطالب

عنوان	صفحه
فصل اول: مقدمه	
۱-۱- کلیات	۲
۲-۱- طرح مسئله و اهمیت پژوهش	۵
۳-۱- اهداف پژوهش	۷
۴-۱- سؤالات پژوهش	۹
۱-۴-۲- سؤالات کمی	۹
فصل دوم: مروری بر پژوهش های پیشین	
۱-۲- پژوهش های داخلی	۱۱
۲-۲- پژوهش های خارجی	۱۴
۳-۲- جمع بندی پژوهش های داخلی و خارجی	۲۱
فصل سوم: چارچوب مفهومی پژوهش	
۱-۳- جایگاه نظریه در تحقیقات ترکیبی	۲۴
۲-۳- پارادایم دو فضایی شدن و دین مجازی	۲۵
۳-۳- اجتماعات آنلاین یا مجازی	۲۹
۴-۳- اجتماعات دینی آنلاین	۳۲
۳-۵- دین در فضای آنلاین و دین آنلاین	۳۴
فصل چهارم: روش شناسی پژوهش	
۱-۴- رویکرد ترکیبی	۳۸
۲-۴- روش شناسی کیفی: مردم نگاری مجازی	۴۱
۴-۲-۱- میدان تحقیق	۴۴

۴۶ نمونه گیری	۲-۲-۴
۴۷ ابزار گرد آوری داده ها	۳-۲-۴
۴۷ مشاهده مشارکتی آنلاین	۱-۳-۲-۴
۵۰ مصاحبه آنلاین	۲-۳-۲-۴
۵۲ روش تجزیه و تحلیل داده ها	۴-۲-۴
۵۳ قابلیت اعتماد	۵-۲-۴
۵۴ ملاحظات اخلاقی	۶-۲-۴
۵۶ روش شناسی کمی: پیمایش آنلاین اینترنتی	۳-۳-۴
۵۶ جامعه آماری	۱-۳-۴
۵۷ شیوه نمونه گیری	۲-۳-۴
۵۹ حجم نمونه	۳-۳-۴
۶۰ ابزار گرد آوری داده ها	۴-۳-۴
۶۱ پیشنهادات نظری و فرضیه های تحقیق	۵-۳-۴
۶۱ قضایای تحقیق	۱-۵-۳-۵
۶۲ فرضیات تحقیق:	۲-۵-۳-۵
۶۲ متغیر های مورد سنجش	۶-۳-۵
۶۳ مشارکت در اجتماع دینی مجازی	۱-۶-۳-۵
۶۳ مشارکت در اجتماعات دینی واقعی	۲-۶-۳-۵
۶۴ تمایل به اجتماعات دینی مجازی- واقعی	۳-۶-۳-۵
۶۵ دلایل عضویت در اجتماع دینی مجازی	۴-۶-۳-۵
۶۵ نوع نگرش به اجتماع دینی مجازی	۵-۶-۳-۵
۶۶ مدت زمان استفاده دینی از اینترنت	۶-۶-۳-۵
۶۶ مدت زمان عضویت در اجتماع دینی مجازی	۷-۶-۳-۵
۶۶ اعتبار و پایایی	۷-۳-۴
۶۸ تجزیه و تحلیل داده ها	۸-۳-۴
۶۸ ملاحظات اخلاقی	۹-۳-۴

فصل پنجم: یافته ها

۷۰.....	۱-۵-۱-مقدمه.....
۷۱.....	۱-۱-۵-امامت در مذهب تشیع.....
۷۳.....	۱-۱-۱-۵-محبت و عشق به اهل بیت پیامبر اسلام (ع).....
۷۳.....	۱-۱-۲-۵-توسل به امامان شیعه.....
۷۴.....	۱-۱-۳-۵-زیارت امامان شیعه.....
۷۵.....	۱-۱-۴-۵-زیارت امام رضا(ع) واقعی و مجازی.....
۷۷.....	۲-۵-۲-یافته های کیفی.....
۷۹.....	۱-۲-۵-۱-توصیف میدان مطالعه.....
۸۶.....	۲-۲-۵-۲-بستر تکنولوژیکی میدان مطالعه.....
۸۹.....	۲-۵-۳-نحوه کار کردن با سایت کلوب دات کام.....
۹۱.....	۲-۵-۴-عضویت و اطلاعات پروفایل ها.....
۹۳.....	۲-۵-۵-عضویت در کلوب ها و اجتماعات مختلف سایت کلوب دات کام.....
۹۷.....	۲-۵-۶-کلوب امام رضا(ع): اجتماعی مجازی برای شیعیان اینترنتی.....
۱۰۴.....	۲-۵-۷-عکس پروفایل کلوب امام رضا(ع): اشارات مکانی و تقدس بخشی.....
۱۰۵.....	۲-۵-۱-۷-کلوب امام رضا (ع) به مثابه حرم.....
۱۱۶.....	۲-۵-۲-۷-کلوب امام رضا (ع) به مثابه فضائی مقدس.....
۱۲۳.....	۲-۵-۸-تبلیغات در کلوب.....
۱۲۴.....	۲-۵-۹-تیم مدیریت کلوب امام رضا (ع): اقتدار دینی نوظهور.....
۱۲۹.....	۲-۵-۱۰-عناصر و بخش های گوناگون کلوب امام رضا(ع).....
	۲-۵-۱۰-۱-فوروم بحث کلوب امام رضا(ع): فضایی
۱۳۱.....	با کارکردهای گوناگون دینی.....
۱۳۱.....	۲-۵-۱۰-۱-۱-کلوب امام رضا(ع) به مثابه اجتماعی دینی.....
۱۳۸.....	۲-۵-۱۰-۲-نحوه کار با فوروم های بحث کلوب امام رضا(ع).....
	۲-۵-۱۰-۳-فوروم های بحث و فعالیت های دینی مجازی:
۱۴۱.....	فردگرایی شبکه ای دینی.....
۱۴۱.....	۲-۵-۱۰-۳-۱-زمان مشارکت در انجام مناسک دینی.....
۱۴۳.....	۲-۵-۱۰-۳-۲-طرح های هفتگی: "یک هفته با نماز".....
۱۵۰.....	۲-۵-۱۰-۳-۳-فضای انجام مناسک دینی.....

۴-۳-۱۰-۲-۵- مشارکت دینی در فوروم های بحث: دگرگونی اقتدار دینی	
مرد سالار.....	۱۶۰
۴-۳-۱۰-۲-۵- کلوب امام رضا(ع) به مثابه کانالی ارتباطی با امام رضا(ع).....	۱۶۸
۵-۳-۱۰-۲-۵- کلوب امام رضا(ع) به مثابه اجتماعی مناسبی.....	۱۷۶
۶-۳-۱۰-۲-۵- کلوب امام رضا(ع) فضائی معنوی(حمایت معنوی).....	۱۸۴
۱۱-۲-۵- بخش مقالات اجتماع دینی مجازی: منبر دیجیتالی.....	۱۹۲
۱-۱۱-۲-۵- تحلیل محتوای خطابه های منبر دیجیتال.....	۱۹۶
۲-۱۱-۲-۵- کلوب امام رضا(ع): اجتماع دینی مجازی فراجنسیتی.....	۲۰۳
۳-۱۱-۲-۵- منبر پیام است!.....	۲۰۸
۴-۱۱-۲-۵- کلوب امام رضا(ع)، فضائی برای تبلیغ دینی.....	۲۱۳
۵-۱۱-۲-۵- کلوب امام رضا(ع) منبعی از اطلاعات دینی.....	۲۱۶
۱۲-۲-۵- اتاق های گفتگو (رواق دارالمباحثه و گپ دوستانه).....	۲۲۱
۱-۱۳-۲-۵- سیاست زدائی از اتاق گفتگو.....	۲۲۵
۲-۱۳-۲-۵- ارتباط راحت تر زنان و مردان.....	۲۲۷
۳-۱۳-۲-۵- شبیه سازی اجتماعات دینی واقعی در اتاق گفتگو.....	۲۳۰
۴-۱۳-۲-۵- کلوب امام رضا(ع) به عنوان شبکه ای از دوستان.....	۲۳۴
۱۴-۲-۵- بخش آلبوم تصاویر.....	۲۴۰
۱۵-۲-۵- لینکستان.....	۲۴۰
۳-۵- تجزیه و تحلیل داده های کمی.....	۲۴۲
۱-۳-۵- آمار توصیفی.....	۲۴۲
۱-۱-۳-۵- متغیرهای زمینه ای.....	۲۴۳
۲-۱-۳-۵- متغیرهای استفاده از اینترنت.....	۲۵۳
۳-۱-۳-۵- متغیرهای مشارکت در کلوب امام رضا(ع).....	۲۵۷
۴-۱-۳-۵- متغیرهای مشارکت در اجتماعات دینی در دنیای واقعی.....	۲۷۵

فصل ششم: بحث و نتیجه گیری

۱-۶- مقدمه.....	۲۹۵
۲-۶- کلوب امام رضا(ع): اجتماع دینی مجازی با فرهنگ شیعی دیجیتال.....	۲۹۸
۱-۲-۶- منبر دیجیتال حاوی پیام است.....	۳۰۳
۳-۶- سنخ های تفسیری اعضا نسبت به اجتماع دینی مجازی امام رضا(ع).....	۳۰۶

۳۰۶.....	۱-۳-۶- کلوب امام رضا(ع) به مثابه فضائی مقدس
۳۰۷.....	۲-۳-۶- کلوب امام رضا(ع) به مثابه حرم
۳۰۹.....	۳-۳-۶- کلوب امام رضا(ع) به مثابه کانالی ارتباطی با امام رضا(ع)
۳۱۰.....	۴-۳-۶- کلوب امام رضا(ع) به مثابه اجتماعی مناسکی
۳۱۱.....	۵-۳-۶- کلوب امام رضا(ع) فضائی معنوی(حمایت معنوی)
۳۱۲.....	۶-۳-۶- کلوب امام رضا(ع) فضائی برای تبلیغ دینی
۳۱۳.....	۷-۳-۶- کلوب امام رضا(ع) منبعی از اطلاعات دینی
۳۱۵.....	۸-۳-۶- کلوب امام رضا(ع) به عنوان شبکه ای از دوستان
۳۲۰.....	۴-۶- الگوهای مشارکت دینی در کلوب امام رضا(ع)
۳۲۰.....	۱-۴-۶- الگوهای مشارکت زنان و مردان شیعه
۳۲۹.....	۲-۴-۶- اجتماعات دینی مجازی و واقعی: مکمل و نه جایگزین
۳۳۶.....	۵-۶- پیشنهادهای و محدودیت ها
۳۳۶.....	۱-۵-۶- پیشنهادهای برای تحقیقات آینده
۳۳۸.....	۲-۴-۶- پیشنهادهای برای سیاستگذاری های دینی
۳۳۹.....	۳-۵-۶- مشکلات و محدودیت های تحقیق

فهرست منابع

۳۴۱.....	منابع فارسی
۳۴۴.....	منابع لاتین

پیوست

۳۵۲.....	۱- مقررات وب سایت کلوب دات کام
۳۵۵.....	۲- قوانین جرایم رایانه ای
	۳- اطلاعات ۵۰ مورد از فعالیت های دینی انجام گرفته در لیست
۳۶۲.....	بحث های کلوب امام رضا(ع)
۳۶۸.....	۴- جداول مشروح مربوط به منبر دیجیتال کلوب امام رضا (ع)

فهرست جداول

عنوان	صفحه
جدول ۴-۱: مشخصات مصاحبه شوندگان در مصاحبه آنلاین	۵۲
جدول ۴-۲: نتیجه آزمون پایایی طیف های سنجیده شده در مطالعه به روش آلفای کرونباخ	۶۷
جدول ۵-۱: فراوانی و درصد کلوب های مختلف در وب سایت کلوب دات کام	۹۴
جدول ۵-۲: مشخصات مدیر و معاونان اجتماع دینی امام رضا (ع)	۱۲۶
جدول ۵-۳: تحلیل مشارکت دینی اعضاء در فوروم های بحث بر اساس جنسیت و سنخ بندی برنامه ها	۱۶۵
جدول ۵-۴: فراوانی و درصد مقالات منبر دیجیتال به تفکیک جنسیت و موضوع	۲۰۱
جدول ۵-۱: توزیع فراوانی و درصد گروه سنی پاسخگویان بر حسب جنسیت	۲۴۳
جدول ۵-۲: توزیع فراوانی و درصد سطح تحصیلات پاسخگویان بر حسب جنسیت	۲۴۵
جدول ۵-۳: توزیع فراوانی و درصد سطح تحصیلات پدر پاسخگویان بر حسب جنسیت	۲۴۷
جدول ۵-۴: توزیع فراوانی و درصد سطح تحصیلات مادر پاسخگویان بر حسب جنسیت	۲۴۸
جدول ۵-۵: توزیع فراوانی و درصد رشته تحصیلی پاسخگویان بر حسب جنسیت	۲۴۹
جدول ۵-۶: توزیع فراوانی و درصد وضعیت تاهل پاسخگویان بر حسب جنسیت	۲۴۹
جدول ۵-۷: توزیع فراوانی و درصد قومیت پاسخگویان بر حسب جنسیت	۲۵۰
جدول ۵-۸: توزیع فراوانی و درصد طولانی ترین محل اقامت پاسخگویان بر حسب جنسیت	۲۵۰
جدول ۵-۹: توزیع فراوانی و درصد شغل پاسخگویان بر حسب جنسیت	۲۵۱
جدول ۵-۱۰: توزیع فراوانی و درصد درآمد پاسخگویان در کلوب امام رضا(ع) بر حسب جنسیت	۲۵۲
جدول ۵-۱۱: توزیع فراوانی و درصد طبقه اجتماعی پاسخگویان بر حسب جنسیت	۲۵۳
جدول ۵-۱۲: توزیع فراوانی و درصد الگوی استفاده از اینترنت پاسخگویان بر حسب جنسیت	۲۵۳

جدول ۵-۱۳: توزیع فراوانی و درصد مکان استفاده از اینترنت پاسخگویان	۲۵۴
بر حسب جنسیت
جدول ۵-۱۴: توزیع فراوانی و درصد سیستم اتصال به اینترنت پاسخگویان	۲۵۵
بر حسب جنسیت
جدول ۵-۱۵: توزیع فراوانی و درصد میزان استفاده هفتگی از اینترنت پاسخگویان	۲۵۶
بر حسب جنسیت
جدول ۵-۱۶: توزیع فراوانی و درصد میزان استفاده دینی پاسخگویان از اینترنت	۲۵۶
بر حسب جنسیت
جدول ۵-۱۷: توزیع فراوانی و درصد مدت زمان عضویت پاسخگویان	۲۵۷
در کلوب امام رضا(ع) بر حسب جنسیت
جدول ۵-۱۸: توزیع فراوانی و درصد فواصل زمانی سر زدن به کلوب امام رضا(ع)	۲۵۸
بر حسب جنسیت
جدول ۵-۱۹: توزیع فراوانی و درصد میزان حضور پاسخگویان در کلوب امام رضا (ع)	۲۵۹
بصورت هفتگی بر حسب جنسیت
جدول ۵-۲۰: توزیع درصد پاسخ افراد به هر یک از گویه‌های طیف مشارکت	۲۶۲
در کلوب امام رضا (ع) بر حسب جنسیت
جدول ۵-۲۱: توزیع فراوانی و درصد میزان مشارکت پاسخگویان در	۲۶۴
کلوب امام رضا(ع) بر حسب جنسیت
جدول ۵-۲۲: توزیع فراوانی و درصد عضویت پاسخگویان در کلوب های مذهبی	۲۶۴
دیگر به جز کلوب امام رضا(ع) بر حسب جنسیت
جدول ۵-۲۳: توزیع فراوانی و درصد تعداد سایر کلوب های مذهبی دیگری	۲۶۵
که پاسخگویان در آن عضویت دارند بر حسب جنسیت
جدول ۵-۲۴: توزیع درصد انگیزه های پاسخگویان در مورد عضویت	۲۶۹
در کلوب امام رضا (ع) بر حسب جنسیت
جدول ۵-۲۵: توزیع فراوانی و درصد مهمترین انگیزه پاسخگویان در مورد عضویت	۲۷۱
در کلوب امام رضا (ع) بر حسب جنسیت
جدول ۵-۲۶: توزیع درصد پسامد سنخ بندی نوع نگرش پاسخگویان	۲۷۴
سبت به اجتماع دینی مجازی امام رضا(ع)
جدول ۵-۲۷: توزیع درصد میزان مشارکت پاسخگویان در اجتماعات دینی واقعی	۲۷۸
بر حسب جنسیت

جدول ۵-۲۸: توزیع درصد میزان مشارکت پاسخگویان در اجتماعات دینی	
در دنیای واقعی بر حسب جنسیت	۲۷۹
جدول ۵-۲۹: توزیع درصد سطوح مشارکت پاسخگویان در اجتماعات دینی	
در دنیای واقعی بر حسب جنسیت	۲۸۱
جدول ۵-۳۰: توزیع درصد سطوح مشارکت پاسخگویان در اجتماعات دینی	
در دنیای واقعی بر حسب جنسیت	۲۸۲
جدول ۵-۳۱: توزیع درصد تمایلات پاسخگویان به اجتماعات دینی مجازی-واقعی	
بر حسب جنسیت	۲۸۵
جدول ۵-۳۲: توزیع درصد سطح تمایل پاسخگویان به اجتماعات دینی	
مجازی-واقعی بر حسب جنسیت	۲۸۶
جدول ۵-۳۳: تحلیل واریانس نوع نگرش به اجتماع دینی مجازی و میزان مشارکت	
در اجتماع دینی امام رضا(ع)	۲۸۷
جدول ۵-۳۴: تحلیل واریانس انگیزه ها عضویت در کلوب امام رضا(ع)	
و میزان مشارکت در اجتماع مجازی امام رضا(ع)	۲۸۸
جدول ۵-۳۵: آزمون تفاوت میانگین بین جنسیت و میزان مشارکت	
در کلوب امام رضا(ع)	۲۸۸
جدول ۵-۳۶: آزمون تفاوت میانگین میزان مشارکت در اجتماعات دینی واقعی	
بر حسب جنسیت	۲۸۹
جدول ۵-۳۷: آزمون تفاوت میانگین تمایل به اجتماعات دینی مجازی	
بر حسب جنسیت	۲۸۹
جدول ۵-۳۸: تحلیل واریانس نوع نگرش جنسیتی به مدیریت اجتماعات	
دینی و میزان مشارکت در اجتماع دینی مجازی امام رضا (ع)	۲۹۰
جدول ۵-۳۹: تحلیل واریانس نوع نگرش جنسیتی به مدیریت اجتماعات	
دینی و میزان مشارکت در اجتماعات دینی واقعی	۲۹۱
جدول ۵-۴۰: تحلیل واریانس نوع ترجیحات سیاسی افراد در اجتماعات دینی	
و میزان مشارکت در اجتماع دینی مجازی امام رضا (ع)	۲۹۲
جدول ۵-۴۱: تحلیل واریانس نوع ترجیحات سیاسی افراد در اجتماعات دینی	
و میزان مشارکت در اجتماعات دینی واقعی	۲۹۳
جدول ۵-۴۲: آزمون رابطه میزان مشارکت در اجتماع دینی مجازی امام رضا(ع)	
و مشارکت در اجتماعات دینی واقعی	۲۹۳

فهرست تصاویر

عنوان	صفحه
تصویر ۵-۱: وب سایت رضوی تی وی، ارائه دهنده زیارت مجازی امام رضا (ع).....	۷۷
تصویر ۵-۳: صفحه ابتدائی وب سایت کلوب دات کام، ورود و یا عضویت.....	۹۱
تصویر ۵-۴: صفحه اطلاعات پروفایل یکی از اعضاء کلوب امام رضا(ع).....	۹۲
تصویر ۵-۵: تصویر اطلاعات پروفایل محقق در وب سایت کلوب دات کام.....	۹۳
تصویر ۵-۶: لیست و عکس پروفایل برخی از کلوب های مذهبی در وب سایت کلوب.....	۹۶
تصویر ۵-۷: تصویری از صفحه اصلی کلوب امام رضا (ع).....	۹۸
تصویر ۵-۸: طراحی فضای اجتماع دینی مجازی متناسب با ماه رمضان.....	۱۰۰
تصویر ۵-۹: سه حالت متن متحرک سلام به امام رضا(ع) که در صفحه اصلی اجتماع دینی امام رضا(ع) موجود می باشد.....	۱۰۱
تصویر ۵-۱۰: بازنمائی هویت جمعی دینی توسط یکی از اعضاء جتماع دینی مجازی.....	۱۰۲
تصویر ۵-۱۲: سلام و دعای یکی از اعضاء کلوب امام رضا (ع).....	۱۰۳
تصویر ۵-۱۳: عکس پروفایل کلوب امام رضا (ع).....	۱۰۵
تصویر ۵-۱۴: نمائی از نوحه خوانی یکی از اعضاء در اتاق گفتگوی کلوب امام رضا(ع).....	۱۰۷
تصویر ۵-۱۵: پیام های اعضاء اجتماع دینی مجازی در بحث "اونائی که دارن میرن زیارت و نیز اونایی که التماس دعا دارند".....	۱۱۲
تصویر ۵-۱۶: عکس محقق همراه سفیر اینترنتی اجتماع مجازی.....	۱۱۵
در حرم امام رضا(ع) در هنگام مصاحبه.....	۱۱۵
تصویر ۵-۱۷: تحریم استفاده از سرویس های گوگل در دفاع از مقدسات اسلامی توسط اعضاء کلوب.....	۱۲۲
تصویر ۵-۱۸: موضع گیری غیر سیاسی مدیریت کلوب امام رضا (ع).....	۱۲۵
تصویر ۵-۲۰: لیست بحث ها و فوروم های بحث در کلوب امام رضا(ع).....	۱۳۷
تصویر ۵-۲۱: نمائی از فوروم بحث " علل دین گریزی جوانان ... بیابید معضل دین گریزی را بررسی کنیم " در کلوب امام رضا (ع).....	۱۳۹

- تصویر ۵-۲۲: دستور بحث "ذکر ایام هفته" ارائه شده توسط یکی از اعضاء ۱۴۰
- تصویر ۵-۲۳: شرح و دستور کار بحث "یک هفته با نماز" در کلوب امام رضا (ع) ۱۴۶
- تصویر ۵-۲۴: نمائی از بحث "سلام و صلوات بر چهارده معصوم" از مناسک
دینی پرترفدار در کلوب امام رضا(ع) ۱۴۹
- تصویر ۵-۲۵: ذکر دیجیتالی و روایتی از پیامبر اسلام در مورد پاداش نوشتن صلوات ۱۵۰
- تصویر ۵-۲۶: دعا برای تعجیل در فرج امام زمان(ع) بصورت دیجیتالی ۱۵۲
- تصویر ۵-۲۷: مشارکت و فعالیت دینی در بین اعضاء کلوب و صلوات فرستادن ۱۵۳
- تصویر ۵-۲۸: امر به معروف و نهی از منکر دیجیتالی در کلوب ۱۵۳
- تصویر ۵-۲۹: کتیبه دیجیتالی یکی از اعضاء برای زیارت از راه دور ۱۷۱
- تصویر ۵-۳۰: گفتگوی اعضاء اجتماع دینی مجازی با امام رضا(ع) ۱۷۲
- تصویر ۵-۳۱: درخواست از زائران حرم امام رضا(ع) برای دعاو نائیب الزیاره بودن ۱۷۳
- تصویر ۵-۳۲: اطلاع رسانی در مورد چگونگی ارتباط تلفنی با
حرم امام رضا(ع) در کلوب ۱۷۵
- تصویر ۵-۳۳: طلب مغفرت برای اموات اعضاء در بحث شادیکخانه اموات
به عنوان یک مناسک دینی ۱۷۸
- تصویر ۵-۳۴: تصویری از بخش از دستور کار طرح نماز شب گروهی،
آموزش خواندن نماز شب ۱۸۰
- تصویر ۵-۳۵: مناسک سلام و صلوات به ائمه(ع) در بحث سلام و صلوات
بر چهارده معصوم(ع) ۱۸۱
- تصویر ۵-۳۶: طلب مغفرت اعضاء کلوب امام رضا(ع) برای اموات
به عنوان نوعی حمایت معنوی ۱۹۰
- تصویر ۵-۳۷: ارائه و دریافت حمایت معنوی در قالب دعا در حرم امام رضا برای یکدیگر ۱۹۰
- تصویر ۵-۳۸: نمونه ای از ساختار و محتوای مطالب ارسال شده از طریق منبر دیجیتال ۱۹۵
- تصویر ۵-۳۹: مقایسه فعالیت اجتماع دینی امام رضا(ع) در سال ۱۳۸۶ و مقایسه
آن با سال ۱۳۹۰ به لحاظ میزان ارسال مطالب ۱۹۷
- تصویر ۵-۴۰: نمائی از یکی از مقالات ارسال شده از منبر دیجیتال ۲۰۹
- تصویر ۵-۴۱: نمونه ای از منبر دیجیتال تصویری، لینک ویدئو تصویری از
آیت الله وحید خراسانی در منبر دیجیتال اجتماع مجازی ۲۱۰
- تصویر ۵-۴۲: نمائی از یکی از گفتگوهای انجام شده در اتاق "گپ دوستانه"
کلوب امام رضا(ع) ۲۲۴